

In 1993 had dr. A.J. van der Leeuw een publicatie over de Stijklgroep voorbereid voor Elsevier. Jammer genoeg is dit verhaal, 50 jaar na de executies in Berlijn nooit geplaatst. De heer de Leeuw was van 1948 tot 1981 wetenschappelijk medewerker van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en schrijver van een aantal boeken en andere publicaties. Hieronder een fragment uit die publicatie.

De Stijklgroep

In de eerste plaats valt er een misverstand recht te zetten. Sinds de stoffelijke resten van de 32 gefusilleerden in de zomer van 1947 van Berlijn naar Nederland werden overgebracht en na een herdenkingsdienst in de Grote Kerk begraven op Westduin te 's-Gravenhage, is het gebruikelijk allen tesamen aan te duiden als de Stijkl-groep. Het is echter eigenlijk niet juist. Han Stijkl had een betrekkelijk kleinde kern opgebouwd. Ongeveer vijftien van de in Berlijn veroordeelden mag men daartoe rekenen. Een vijftal anderen werd veroordeeld wegens de hulp, die zij Stijkl hadden geboden voor de oversteek naar Engeland met de viskotter Katwijk 133.

De overige ruim twintig naar Berlijn gevoerden werkten - voor een belangrijk deel in Zaanstreek -in de groep Westerveld. Die groep was de eerste, die zich Orde-Dienst noemde en later een van de grote verzetsorganisaties zou worden. Begin 1941 had deze "O.D." reeds een aanzienlijk aantal medewerkers, grotendeels oud-militairen.

E waren contacten tussen de Stijkl-groep en het Zaaans/Amsterdamse deel van de O.D. van Overste Westerveld geweest, er was o.a. spionage-materiaal uitgewisseld, omdat beide groepen wegen zochten om het materiaal naar Engeland te krijgen.

Die contacten en het feit, dat beide groepen in één operatie door de Sicherheitspolizie werden opgerold, hebben de Duitse justitie er vermoedelijk toe gebracht ze bij elkaar te houden.

Dat Stijkl daarbij de naamgever voor de gehele groep werd - ook al bij de Duitsers - is zonder twijfel te danken aan de bijzondere gaven, die hem ondanks zijn jeugd tot een erkend leider maakten.

Wat voor mensen, welk doel?

Het eerste dat opvalt is, dat er sprake is van een sterk gemengd gezelschap. Een paar jonge beroepsofficieren en studenten, maar ook een aantal vijftigers met verantwoordelijke functies tot die van generaal-majoor toe. Eenvoudige vissers en politieagenten nasst ettelijke directeuren van bedrijven, zowel een caféhouder als een ervaren advocaat. Geen duidelijke politieke of godsdienstige kleur, al waren de meesten uit de protestantse hoek. Bij vrijwel allen de spontane bereidheid iets te ondernemen tegen de gehate bezetter, karakteristiek voor het verzet van het eerste uur. Weinig besef van het gevaar van spreken over de activiteiten en van de mogelijkheid van doodvonnissen. Ook niet van het feit, dat de oorlog nog jaren zou duren. Wat was hun doel?

In Westervelds O.D. begreep de leiding, dat zij maar heel weinig zou kunnen bijdragen tot de bevrijding van Nederland. Maar men wilde klaarstaan om de geallieerden daarbij te helpen en om de orde te handhaven tijdens en na de bevrijding. Nu kon men ook trachten voor de geallieerden belangrijke gegevens te verzamelen, vooral kaarten van Duitse

stellingen, vliegvelden en batterijen engegevens over produktie voor de Duitsers, bv bij de vliegtuigindustrie en de werven.

Het was vooral een van Westervelds naaste medewerkers, de reclamechef van Unielever Dr. Tom van Slooten, als reserve-officier in 1939 geplaatst bij de Nederlandse militaire Inlichtendienst, die hieraan leiding gaf, ook voor de Zaans-Amsterdamse groep. Daar waren o.m. de uitgever Piet de Jong en de fabrikant Evert Honig initiatiefnemers.

Han Stijkels ideeën liepen voor een belangrijk deel parallel met die van de O.D.; in alle grotere gemeenten zou een kern van vooraanstaande patriotten gevormd moeten worden, die het vertrouwen van de burgerij genoten en zodra de Duitsers terugtrokken het bestuur in handen zouden nemen, bloedvergieten ("bijltjesdag") voorkomen door NSB'ers te arresteren en een mogelijke communistische staatsgreep verhinderen.

Met het zoeken naar voor deze taken geschikte personen was een begin gemaakt, enkele tientallen waren benaderd en bv de bekende burgemeester van Den Helder, Ritmeester had zich bereid verklaard.

Naast dit civiele deel van de organisatie zocht men ook betrouwbare politieofficieren en zou een militair deel gevormd worden. Stijkel had de generaal-majoor H.D.S. Hasselman bereid gevonden daarvan de leiding op zich te nemen, waarschijnlijk dacht hij ook aan samengaan met de Orde Dienst voor dit doel. Zeker is het, dat hij streefde naar bundeling van alle serieuze groepen, dat hij daarover met oud minister-president Dr. H. Colijn had gesproken en wilde tachten ook de instemming van Koningin Wilhelmina te verwerven. Daarvoor in de eerste plaats wilde hij naar Engeland. Teruggekeerd hoopte hij met enig gezag andere groepen te kunnen benaderen voor samenwerking. Generaal Hasselman en Overste Bolten gaven hem introducties mee, waarmee hij de Koningin en Admiraal Fürstner hoopte te kunnen spreken. Hij wilde deze ook waarschuwen na de bevrijding niet als vanzelfsprekend weer met de oude politieke partijen in zee te gaan.

Stijkel's doelstelling was hoog gegrepen. Bij vergelijking met andere in die tijd ontstaande groepen valt echter op, dat hij zijn organisatie overzichtelijk wilde houden en er geen "duizenden" bij wilde betrekken. Zijn critiek op de politiek van voor de oorlog was de uitdrukking van het in 1940 bij een heel groot deel van het Nederlandse volk bestaande gevoel van teleurstelling over de politiek, die tot nederlaag en capitulatie had gevoerd.

De mislukte oversteek

Het waren een aantal bij de Haagse politie gevonden medewerkers, die Stijkels vriend Lt. Gude in verbinding brachten met de Katwijkers Arie en Willem van der Plas. Zij zouden met hun viskotter KW 133 Stijkel en Gude naar de grens van het door de Duitsers voor Nederlandse vissers toegelaten gebied brengen, waar zij door een Britse of Nederlandse onderzeeër zouden worden overgenomen. De student Baud en de politieman Van Dijk zouden als vissers gekleed ook meevaren. In de vroege morgen van 2 april 1941, zodra de Nederlandse schepen mochten uitvaren, zouden zij uit de haven van Scheveningen in zee steken. De schippers Van der Plas zagen echter bij de havenuitgang Duitse politie controleren en voeren een ronde door de haven, zodat hun passagiers over andere afgemeerde schepen de wal konden bereiken. Baud en Van Dijk slaagden erin

onopgemerkt te verdwijnen. Stijkel en Gude vielen echter op in hun nette pakken, bedoeld voor het bezoek bij de Koningin, en werden door de Sicherheitspolizei gearresteerd.

Hoe wist de Sipo van de plannen?

Twee verraders hadden zich ingedrongen

De kantoorbediende Jan van Weezel was in 1939 op raad van zijn werkgever lid van de NSB geworden. In september 1940 ried een Duitse kennis hem bij de Kriminalpolizei te solliciteren. Hij werd als assistent en tolk aangenomen, een vishandelaar, Willem S. van Dam, werd zijn collega. In de eerste zaak, die zij te behandelen kregen, moesten zij proberen Nederlanders op te sporen, die joden wilden oplichten met een aanbod van papieren om Nederland te verlaten. Zij besloten, dat van Dam, die een donker uiterlijk had, zich voor zou doen als een in gevaar verkerende halfjood Casper Gaykema, die het land wilde verlaten en daar ook geld voor over had. Van Weezel kwam een oude schoolvriend tegen, die niets wist van zijn politieke keuze en functie en vroeg hem naar een weg voor Gaykema. De schoolvriend sprak erover met een kennis en die kende Pieter de Koning, een van Stijkel's medewerkers. Na enkele besprekingen met Gaykema groeide er vertrouwen: zijn verhaal leek aannemelijk, hij wist op iedere vraag een overtuigend antwoord en bij beschikte over een bankrekening op de vlase naam, waarvan een aanzienlijk bedrag voor de organisatie zou zijn. Zo hoorde Gaykema tenslotte ook van het vertrek op 2 april. Hij zou met de volgende afvaart kunnen vertrekken.

De groep opgerold

Het hoofd van het Duitse bureau waar Van Dam en Van Weezel werkten was SS-Untersturmführer Lorenz.

Eigenlijk was het opsporen van illegale werkers niet zijn taak, want hij hoorde tot de Kriminalpolizei, niet tot de Gestapo. Men mag wel vermoeden, dat er daarom des te meer naar streefde succes te behalen en zijn chefs lieten hem begaan. Hij en zijn assistenten arresteerden in enkele weken tientallen medewerkers van Stijkel en Van Slooten. In ongeveer dezelfde periode slaagde een bureau van de Gestapo, waar o.m. de beruchte Poos en Slagter werkten, er in een groot deel van Westerveld's O.D. op te rollen. Kripo en Gestapo werden daarbij ook zeer geholpen door het gebrek aan illegale ervaring van de groepen. In 1943/45 zouden na de arrestatie in de haven vrijwel alle medewerkers meteen zijn ondergedoken. Nu bleven velen thuis de dingen die zouden komen afwachten.

Er waren er maar vier, die een goed heenkomen zochten.

De Kripo liet hen in het Algemeen Politieblad als "oplichters" signaleren. Twee werden later alsnog gegrepen.

De Kripo kreeg uit een geheime bergplaats in Stijkel's huis een lijst in handen van een deel van het verzamelde kaarten- en inlichtingenmateriaal die een veertig nummers telde. Het materiaal zelf vonden zij niet meer, Arie en Willem van der Plas hadden het de tweede april op zee vrijwel geheel verbrand. Zij hoorde ook van de door Baud uit het hoofd geleerde code, die Overste Bolten – in 1939/40 hoofd van de Marine-

inlichtingendienst te Amsterdam – voor het toekomstig radioverkeer met Londen had gemaakt.

De verhoren in Scheveningen verliepen in het algemeen rustig, er werd niet of nauwelijks mishandeld. De Kripo wist al genoeg om arrestanten nog wat aanvullende verklaringen te laten afleggen en de meesten van hen zagen de ernst van de zaak nog niet goed in.

Naar het Reichskriegsgericht

Een jaar na de arrestatie in de haven, op 26 maart 1942, werden bijna 50 gevangenen overgebracht naar Berlijn en daar opgesloten in de Kriegswehrmachtgefängnis aan de Lehrterstrasse 3, een oud gebouw midden in Berlijn, dichtbij de Rijksdag. De vier vrouwen uit het gezelschap kwamen in de gevangenis Charlottenburg terecht. Na enige tijd hoorde men, dat de zaak behandeld zou worden door het hoogste militaire gerechtshof in Duitsland, het Reichskriegsgericht in de Witzlebenstrasse.

Waaraan de Stijkel-groep en de Zaanse groep deze bijzondere eer te danken hadden, is niet geheel duidelijk.

Slechts enkele Nederlandse groepen, de meeste heel klein, hebben daar terechtstaan. Beweerd is, dat het feit, dat bij velen spionage was aangetoond, een rol heeft gespeeld. Ook werd vernomen, dat het Reichskriegsgericht uit elk bezet land een paar zaken zou behandelen om zo voorbeelden te stellen voor de militaire rechtbanken, die in die landen zelf opereerden. Mogelijk zit er in beide verhalen een grond van waarheid. In Berlijn hebben ook enkele Noorse, Belgische, Poolse en Tsjechische groepen terechtstaan. Het Gericht van de Luftwaffe in Nederland had in elk geval geen voorbeeld nodig. In maart/april 1942 veroordeelde het in Amersfoort 79 medewerkers van de O.D. ter dood. Op 3 september 1942 werden 72 van hen in de “Genickschüssecke” van het concentratiekamp Sachsenhausen met een onverhoeds toegebracht nekschot afgemaakt, onder hen Westerveld en Van Slooten.

Het Reichskriegsgericht vatte zijn taak serieus op. Eerst ging een rechter-commissaris alles nog eens met de verdachten na en van 1 september tot 23 oktober 1942 stonden zij, in vijf groepen verdeeld, op 20 zittingsdagen terecht. Ook de vonnissen maken een serieuze – maar wel bloedserieuze – indruk. Van de 45 verdachten werden er 41 ter dood veroordeeld, drie van de vrouwen en een van de politiemannen tot Zuchthaus-staffen tussen de drie en acht jaar.

De overlevenden hebben bericht, dat de bijzittende rechters, één militair jurist en drie hoge officieren, zich ongeïnteresseerd toonden en dat men de indruk kreeg, dat de straffen tevoren vaststonden. Dat was ook zo, want voor spionage kende het Duitse bijzondere strafrecht in oorlogstijd maar één straf, die met de dood.

Het andere delict, waarvoor sommigen veroordeeld werden: Feindbegünstigung, hulpverlening aan de vijand, mocht slechts in heel lichte gevallen met minder dan de dood bestraft worden.

Is de Stijkel-groep “gespielt”?

Hoe was het mogelijk, dat Stijkel en Gude meenden, dat een geallieerd schip hen in volle zee zou overnemen? En waaraan ontleenden zij de zekerheid dat de Koningin hen direct na aankomst zou willen ontvangen?

Met het stellen van deze vragen raken wij aan een duister, onopgelost en naar alle waarschijnlijkheid ook nooit meer op te lossen geheim. Han Stijkel meende via de politieman Drupsteen radiocontact te hebben met Londen. De Kripo-medewerkers Van Dam en Van Weezel hadden daar niet méér van gehoord dan dat Londen een datum voor het vertrek had bepaald. Zij kenden Drupsteen niet en kunnen de zender/ontvanger niet hebben verraden. Zij wisten zelfs niet met welk schip Stijkel zou vertrekken, waardoor de KW 133 nadat de vier passagiers aan wal waren gegaan, nog naar zee kon uitvaren.

Bij het onderzoek door Lorenz en zijn Kripo-medewerkers werd deze zaak niet opgelost, ook niet nadat Drupsteen eind 1942 was gearresteerd. Hij verklaarde zowel in Scheveningen als in Berlijn, dat het radio-contact met Londen had gelopen via een relatie van de bouwvakker Reinier A. Bäcker, die ook in 1942 nog met succes ondergedoken bleef. Bäcker had met meerdere mensen gesproken over zijn relatie, die regelmatig radiocontact met Londen had, maar zonder diens naam te noemen. Een van die kennissen met wie Bäcker had gesproken, de politieman Jan van Dijk, bracht hem in contact met Drupsteen en langs die weg ontvingen Stijkel en Gude een aantal boodschappen uit Londen en tenslotte het bericht, dat zij op zee zouden worden afgehaald en in Londen werden verwacht.

Bäcker werd op 25 januari 1943 toch nog gearresteerd, op 15 oktober 1943 door het Reichskriegsgericht ter dood veroordeeld en op 13 november 1944 te Halle terechtgesteld. Het korte vonnis vermeldt hem als de man, die het contact met Engeland over de tocht van de KW 133 tot stand bracht. Als de hierboven al genoemde relatie noemde Bäcker een zekere Veldman, die over een zender en ontvanger beschikte en zeer actief was op spionageterrein. Deze “Veldman”, voor wie Bäcker maandenlang had gewerkt, is nooit geïdentificeerd.

Zeker is echter wel, dat er in Londen géén berichten zijn ontvangen of verzonden over het reisplan van Stijkel. Trouwens Han Stijkel zelf koesterde enig wantrouwen. Vooral omdat hij uit Londen de boodschap kreeg, dat hij alleen welkom was, als er voldoende spionage-materiaal werd meegebracht.

Tijdens hun proces in 1949 hebben Van Dam en Van Weezel – beiden tot 20 jaar veroordeeld – beweerd, dat de Stijkel-groep al eerder dan door hen, blijkbaar buiten Lorenz en hen om, was gepenetreerd en wel door Johnny van Ligten. Deze van Ligten was in de eerste oorlogsjaren een uiterst gevaarlijke geheime agent van de Sicherheitsdienst, die werkte voor het hoofd van deze Dienst, de in Amsterdam geboren Duitser Friedrich Knolle. Van Ligten is na de bevrijding nooit gevonden. Het lijkt maar al te goed mogelijk, dat de SD gebruik gemaakt heeft van Bäcker en anderen om een “Spiel” op te zetten, waarmee de beginnende verzetsgroepen in een net werden gelokt. Maar hoe het alles in zijn werk is gegaan weten wij niet. Zelfs als de dossiers van het Reichskriegsgericht alsnog bv in Moskou zouden worden gevonden, valt het zeer te betwijfelen of daaruit de geheime operaties van de SD duidelijk zullen worden.

Het einde

Na de vonnissen van september-oktober 1942 wachtten de gevangenen in Berlijn op een beslissing over de ingediende gratie-verzoeken. Hun Nederlandse en Duitse advocaten

schijnen nog van alles geprobeerd te hebben. Berichten daarover drongen vaag tot Nederland door. Rechtstreekse briefwisseling met de families was niet toegestaan. Sinds hun overbrenging naar Berlijn werden de arrestanten volgens Hitlers richtlijn als zogenaamde N.N. Nacht und Nebel-gevangenen behandeld over wie geen enkel bericht Nederland mocht bereiken.

Het duurde tot begin juni 1943 voor er een beslissing kwam. Eén veroordeelde was inmiddels overleden, zeven wrden gegratieerd, twee en dertig werden terechtgesteld. In de vijftien maanden in Berlijn heeft de gevangenispredikant Harald Poelchau veel voor de Nederlandse veroordeelden kunnen doen.

Hij sprak iedere week met elk van hen, zorgde voor bijbeltjes en kreeg zelfs toestemming driemaal een godsdienstoefening met de gehele groep te houden. Ook de bewaking toonde zich menselijk en zag er van af veroordeelden “vorschriftsmässig” in hun cellen te boeien. Het verblijf in de Lehrterstrasse was dragelijk.

Men hield zich bezig met zelfgemaakte schaak- en andere spelen, studeerde en genoot van extra brood, sigaretten en chocola, waarvoor de Nederlandse ambtenaar bij het Zweedse gezantschap Millenaar wist te zorgen.

Poelchau schrijft in zijn herinneringen, dat de groep een diepe indruk op hem heeft gemaakt. Naarmate de gevangenschap langer duurde ontstond er steeds meer een hechte band. Ook verdiepte zich hun godsdienstig leven. Er was geen haat bij hen overgebleven, alleen diepe ernst. “Vrede” en “Verzoening” staat onderstreept in het enige bewaard gebleven bijbeltje.

Poelchau spreekt over het samengaan van conservatieve, eigenlijk zou men beter vertalen ouderwetse, religiositeit, nationaal bewustzijn en verering voor de Koningin, dat de groep kenmerkte.

Zo kon bij in een korte dienst in de vroege morgen van de laatste dag 4 juni 1943 tot hen spreken over de tekst uit Paulus brief aan de Colossenzen “Bedenkt de dingen, die boven zijn, niet die op de aarde zijn. Want gij zijt gestorven en Uw leven is geborgen met Christus in God. Wanneer nu Christus zal geopenbaard zijn, die ons leven is, zult gij met hem geopenbaard worden in heerlijkheid”

Hij kon dat doen, schrijft bij, omdat bij wist, dat deze mannen het ergste van het sterven, het afscheid van de wereld en de geliefden reeds achter zich hadden.

Uit de getraliede, overvolle gevangeniswagen, waarmee de mannen naar de schietbaan in Tegel werden gereden, hoorde Poelchau – voor hem, die honderden executies moest meemaken onvergetelijk - het Wilhelmus:

Den vaderland getrouwe
Blijf ik tot in den dood

Mijn schild en de betrouwen
Zijt gij, o God mijn Heer

Een priester, pater Kreutzberg, begeleidde de drie Rooms-katholieken naar de plaats van executie, Poelchau de protestanten en de twee joden.

De overgeblevenen

In de gevangenis bleven de zeven gegratieerden, de vier tot Zuchthaus-straffen veroordeelden en de twee die niet voor het gerecht waren gebracht bij gebrek aan bewijs. Het lot van de meesten van hen was verschrikkelijk.

De mannen kwamen na een verblijf in andere gevangenissen vrijwel allen terecht in concentratiekampen, waar in de winter 1944-45 honderdduizenden te gronde gingen voor ziekten, kou, gebrek aan voedsel en geweld.

Van de overgeblevenen stierven er twee in het Zuchthaus Sonnenburg, vier in het kamp Bergen-Belsen, drie in of weg naar ander kampen.

Eén van de mannen overleefde Sachsenhausen, drie vrouwen bleven in gevangenissen in leven.

Herdenking

In de eerste na-oorlogse jaren heeft de Stijkel-groep veel aandacht gekregen. De gemeenschappelijke herbegraving in het eregraf op Westduin gaf haar een heel bijzonder accent. Enige jaren later is daar ook een monument geplaatst. In de graven op Westduin rusten de 32 in Berlijn gefusilleerden en hij die in de gevangenis stierf.

Er zijn ook lege graven, die de namen dragen van de in kampen en gevangenissen overleden gevangenen, wier stoffelijke resten men niet heeft kunnen traceren. Reinier Bäcker's as rust op het Ereveld te Loenen op de Veluwe.

Poelchau werd in Nederland met grote dankbaarheid ontvangen. Hij sprak en preekte in de jaren vijftig onder meer in Katwijk en Den Haag. Jaarlijks vindt ook nu op Westduin nog een herdenking plaats, maar onvermijdelijk wordt het langzamerhand wat stil om het monument. Het leek passend die stilte na vijftig jaar even te onderbreken met dit herdenkingsartikel.

Dr. A.J. van der Leeuw

11 mei 1993